

PAVEL NOVÁČEK

Dějiny blízké budoucnosti

Univerzita Palackého v Olomouci

Dějiny blízké budoucnosti

Pavel Nováček

Olomouc 2020

Oponenti:

Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.

Doc. RNDr. Peter Mederly, PhD.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Pavel Nováček, 2020

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2020

ISBN 978-80-244-5791-8 (print)

ISBN 978-80-244-5792-5 (online: PDF)

Obsah

Úvod.....	7
Pandemií k tvořivé destrukci?	9
Matka Země, sestra příroda	12
Jak nakrmit hladovějící a nekrást	16
Naprosto bezpečný svět není	19
Spojené státy na konci s dechem?.....	22
Sladký život na dluh.....	25
Od prosté k chytré globalizaci	28
Dějiny blízke budoucnosti.....	31
Destrukce, nebo kreativní destrukce?	36
Migrační zátěžový test	40
Opusťme nárokovou mentalitu.....	43
Pohled hlubší než jen do křišťálové koule	46
Mizérie v karibském ráji	50
Devastující dotace	54
Děti proti rodičům	57
Život v době klimatické změny	60
Podaná ruka pašerákům	64
Meze vstřícnosti	67
Na Měsíc, na Mars, či nikam?	70
Od rebelie k reformám	73
Rebelové s příčinou	76
Pilát a Veronika	81
Nunavut slaví dvacet let	84
Mezi dvěma extrémy.....	87
Úkol pro mileniály: nová civilizace.....	90
Poklidný boj za záchranu planety	93
Kdo zachrání Jemen?.....	97
Světlé zítřky, či noční můra?.....	100
Na Evropu padá nová opona	103
Marshallův plán pro Afriku	106

A je to v suchu	109
Biosféra hledá novou rovnáhu	118
Proč mají chudí více dětí?	122
Šance pokusit se o své štěstí	125
Malthus za časů uprchlíků	127
Poučení z (možného) krizového vývoje	130
Aby za dalších sto let bylo co slavit.	133
Pesimisté, kteří neztrácejí naději.	136
Porazí Tibet porazit Čínu? Jen nenásílím	139
Ostrovky pozitivních deviací	142
Přátelé Miloše Zemana sejí pomluvy a zášť.	144
Nadějné vyhlídky	147
Čeká nás věk samoty?	150
Český rybníček ve světle globálních změn.	153
Přerušená rovnáha	157
Voda nad zlato	160
Školné zvýší kvalitu výuky.	163
Za mírný pokrok v mezích OSN	166
Jedinečná planeta	169
Z(a)tracené iluze	172
Poručíme větru, dešti, klimatu.	175
Dokonalá bouře	178
Terorismus jako infekční nemoc	181
Slovy planetu nezachráníme	184
Příliš vzdálené cíle	187
Tuláci po hvězdách.	191
Vize 2030 – plnit sliby	194
V Bhútánu měří štěstí jinak.	197
Roztříštěná společnost.	199
Bratr František, sestra příroda.	201
Je lepší se mýlit než nic nedělat.	204
Země, kde se lidé neusmívají	207
Prospět vlasti i sobě samému	210
Fachidiotismus na tři: D–O–L	213
Na Mars je to nejbliže z Říše středu	216
Když v „Biosféře 1“ dochází žito	219

Hrabčící rady pana generálníhoho	223
V oku uprchlického hurikánu	227
Jasnější než tisíc sluncí	230
Průkopník ekologie Gagarin	234
Břímě žlutého muže.	236
Užijme si evropský sen. Změní se.	239
Projde velbloud uchem jehly?	242
Plnou parou vpřed? Opatrně.	246
Máme se muslimů bát?	249
Bez změny mentality to nepůjde.	251
Hledá se kámen mudrců	254
Krise jako příležitost	257
Klima se mění, co bylo, už není	260
Tak dobrá, mějme se rádi. A co dál?	263
Bude líp? Už je.	266
Migrace a rozvoj – spojité nádoby	272
Začíná období důsledků	275
Závěr	277

Úvod

Většina z nás zná biblický výrok „Snáze projde velbloud uchem jehly než bohatý do Božího království“. Chápeme jej jako varování bohatým, že mají procházet svou pozemskou pout' nalahko, nikoliv obtěžkáni majetkem získaným na úkor druhých. Když Ježíš viděl, jak velice se jeho posluchači lekli, dodal: „U lidí je to nemožné, ale u Boha je možné všechno.“ (Mt 19, 24–26)

Domníval jsem se, že „projít uchem jehly“ je až absurdní nadsázka, ale před dvěma tisíci lety to bylo v Jeruzalémě trochu jinak. Městské hradby měly osm bran, které se každý den po setmění zavíraly. Kdo se opozdil, mohl vejít dovnitř „uchem jehly“. Tak se nazývaly malé dveře hned vedle každé brány. Prošel však sotva jeden člověk. Velbloudy či osly i s nákladem musel do rána nechat venku, před hradbami.

Možná dnes stojíme před podobnou výzvou, jako obyvatelé Jeruzaléma kdysi. Abychom měli šanci žít na této planetě dlouhodobě udržitelným způsobem života, bude třeba se zbavit přebytečného nákladu, svých nadbytečných nároků. Jinak bude materiální spotřeba osmi miliard lidí tak velká, že to světové ekosystémy nevydrží.

V době, kdy píší tyto řádky, procházíme druhou vlnou pandemie koronaviru covid 19. Jsme vystrašení, protože jsme si zvykli, že život může být naprosto bezpečný. A považujeme to za nárok, který by nám měl stát (či někdo jiný) poskytnout. Jenže život úplně bezpečný není a nebude. Žijeme v nejistotě. Včetně poslední nejistoty, co s námi bude, až jednou zemřeme.

V člancích, které i se zpožděním pro vás snad budou zajímavé, jsem reagoval na nejrůznější události a trendy, se kterými jsme byli konfrontováni mezi léty 2015–2020: migrace, chudoba, ničení životního prostředí, terorismus, využití jaderné energie atd.

Jsou to jednotlivé střípky mozaiky, která postupně vytváří obraz naší budoucnosti. Ještě ten obraz zřetelně nevidíme, není hotový. Máme proto stále šanci aspoň do určité míry ovlivnit, jak bude vypadat.

Po pandemii se můžeme chtít vrátit zpět, do minulého světa, který tak dobře známe a který byl založen na nekonečně se zvyšujícím ekonomickém výkonu, spotřebě zdrojů i produkce znečištění. Nebo může být současná krize příležitostí k tomu, aby svět po pandemii byl alespoň trochu jiný, lepší.

Uvidíme, jak to dopadne. Stejně jako se boháč v Matoušově evangeliu nemohl zbavit odpovědnosti za svůj majetek a především za způsob, jak s ním nakládá, tak i my se nemůžeme vylhat ze své, byť třeba jen dílčí, odpovědnosti za stav naší blízké budoucnosti. Slovy filozofa a politika anglo-irského původu Edmunda Burkeho: „Nikdo nedělá větší chybu než ten, kdo nedělá nic v domnění, že to málo, co udělat může, je bezvýznamné.“

Pandemií k tvořivé destrukci?

Pandemie koronaviru dříve či později přejde, ale zanechá za sebou těžce zadlužené a pochroumané hospodářství. U nás i všude ve světě. Státy se budou usilovně snažit obnovit staré pořádky a vrátit se do stavu „byznys jako obvykle“.

Zkusme však na chvíli uvažovat o tom, že destrukci, kterou covid 19 způsobil, bychom mohli změnit na kreativní destrukci. Po válkách či velkých přírodních katastrofách se to v minulosti občas stalo. Staré nenávratně skončilo, ale zrodilo se něco nového, možná dokonce lepšího.

Vlády se domnívají, že k obnově hospodářství potřebujeme zejména znovu a rychle nastartovat ekonomický růst (vyjádřený růstem hrubého domácího produktu). Co když to však není cesta z krize ven, ale další závod ke dnu?

Tržně orientovaná ekonomie (neoklasická či keynesiánská) se soustřeďuje na řešení vzájemného vztahu kapitálu a produktivity práce. Produktivita přírodního bohatství (přírodního kapitálu) je opomíjena, což vede k obrovskému plýtvání a neefektivnímu využívání přírodních zdrojů.

Tradičně uvažující ekonomové tvrdí, že spotřebováváme pouze tu hodnotu, kterou jsme k přírodnímu bohatství sami přidali. Ekonomiku vnímají jako izolovaný a na ekosystému zcela nezávislý koloběh hodnoty mezi podniky (sektorem výroby) a domácnostmi (sektorem spotřeby). Příroda stojí jaksí stranou zájmu.

Americký ekonom Herman Daly tvrdí, že vyčerpání přírody, resp. přírodního kapitálu, je analogií amortizace kapitálu vytvořeného člověkem. A čeští a slovenští sociologové, Jan Keller, Fedor Gál a Pavol Frič, k tomu dodávají: „V důsledku našeho zacházení příroda chřadne

a ztrácí své produktivní síly. Všechno bohatství vzniká díky přírodě a díky lidské práci, ať fyzické či duševní. Produktivitu lidské práce je možné udržet jedině tehdy, může-li zaměstnanec obnovovat své fyzické a duševní síly, svoji produktivitu. Přírodě je však klasickou ekonomickou teorií jakýkoliv prostředek k udržování její produktivity odepřen.“

V době, kdy se před více než dvěma stoletími rodila klasická ekonomická teorie, ignorování přírodního kapitálu (vody, lesů, vzduchu, mokřadů, ryb atd.) nijak zásadně nevadilo. Přírodního kapitálu byl všude nadbytek. Tehdy však na planetě nežila ani jedna miliarda lidí, dnes je nás téměř osm miliard. Naše ekonomická výkonnost je nesrovnatelně větší a celý rozvojový svět (asi pět miliard obyvatel) čeká na své zbohatnutí. V takové situaci je ekologická krize vlastně strádáním vysílené přírody, která nemá prostředky ani čas na obnovení své produktivity.

Skončila tedy doba, v níž byl limitujícím faktorem kapitál vytvořený lidmi, a vstupujeme do fáze, kdy limitujícím (nejvíce nedostatkovým) faktorem se stává zbývající přírodní kapitál.

Lidské chování má však velkou setrvačnost. Navíc někteří lidé mají ze současného způsobu získávání a rozdělování bohatství velký prospěch. Udělají vše pro to, aby vše zůstalo při starém.

Pro názorný příklad netřeba chodit daleko. Česká vláda nedávno schválila stupidní projekt kanálu Dunaj–Odra–Labe. Nejdříve má stavba začít na severní Moravě, v předpokládané hodnotě 15 miliard Kč, postupně se však bude tento projekt salámovou metodou rozšiřovat i na řeky Moravu a Labe až k předpokládaným nákladům asi 680 miliard Kč. Ten projekt je zruďný nejen z hlediska ekologického, ale je nesmyslný i z ekonomického hlediska. Ale zakázka za stovky miliard se jistě hodí, aby z toho měli vyvolení prospěch, bez ohledu na obří zadlužení státu.

Čas od času je tedy destrukce starých pořádků nezbytná. Pokud nás k respektování mezí materiálního růstu nepřiměje koronavirus, při-

jdou silnější impulsy – vyhrocující se klimatická změna, masová migrace politických, ekonomických, ale i environmentálních běženců atd.

Naše planeta se evolučně vyvíjí už čtyři miliardy let, od nejprimitivnějších forem života až po člověka. Biosféra však neroste, jen se kvalitativně mění. Ekonomika je subsystemem, součástí konečné a nerostoucí Země. Dříve nebo později se budeme muset naučit podobnému způsobu rozvoje.

Již sto let se mluví a píše o potřebě daňové reformy, o přesunu daňové zátěže z toho, čeho chceme mít dostatek (práce a zaměstnanosti), na to, čeho chceme mít co nejméně (vyčerpání přírodních zdrojů a znečištění prostředí). Dnes se tomu říká ekologická daňová reforma. Jedna věc však je o tom jen psát a mluvit, druhá věc je ochota a vůle tyto změny prosadit a uvést v život. Tady někde vede dělicí čára mezi destrukcí a tvořivou destrukcí.

Lidové noviny, 30. října 2020

Matka Země, sestra příroda

Včera měl svátek sv. František, patron ekologů. Přesto, že během svého života se mnohým jevil jako podivín, jeho odkaz lásky k Bohu, bližnímu i přírodě přetrval více než osm století.

Inspirován jím byl i současný papež František, který, ač sám jezuita, je vůbec prvním papežem, který přijal Františkovo jméno. Už ve třetím roce svého pontifikátu, v roce 2015, vydal papež František encykliku *Laudato sí'*, která je zaměřena na odpovědnost člověka vůči ostatním živým tvorům i celé planetě, kterou obýváme.

I pro mnohé křesťany a katolíky je radikální důraz na životní prostředí překvapivý a možná i těžko stravitelný. Pojdme se s pětiletým odstupem podívat, co papež František, očividně inspirován svatým Františkem z Assisi, tímto dokumentem říká a vyhlašuje. Moc se nezdržuje víceznačnými diplomatickými formulacemi a jde rovnou k jádru věci: „Naše sestra matka Země patří mezi nejvíce opuštěné a trýzněné chudé.“

Navazuje na své dva předchůdce v úřadu. Na Jana Pavla II., který vyzýval ke „globální ekologické konverzi“, a také na Benedikta XVI., který tvrdil, že vnější pouště se ve světě množí, protože vnitřní pouště se staly nedohlednými.

Pokud katolická církev přijme za své volání po zodpovědnosti vůči planetě a životu na ní, má oproti světským institucím dvě podstatné výhody:

- Už z podstaty svého poslání uvažuje v dlouhodobém časovém horizontu, z pohledu věčnosti. Na rozdíl od představitelů demokratických státních a samosprávných institucí, kde jsou volení představitelé limitováni čtyř- či pětiletým časovým horizontem.
- Má lepší schopnost proniknout k uším a srdcím prostých lidí ve venkovských komunitách i ve vyloučených oblastech měst

(slumů), na rozdíl od výzev a apelů akademické komunity, která je obvykle schopna oslovit jen intelektuální vrstvy.

Papež se rozhodně při přípravě encykliky neschoval za „vozovou hradbu“ katolické církve. Neměl problém si do poradního týmu přizvat německého klimatologa, který tvrdí, že je ateista. Nebo hned v počátku obšírně cituje patriarchu Bartoloměje a ztotožňuje se s ním:

„Ať lidé ničí biodiverzitu v Božím stvoření nebo naruší integritu země a přispívají ke klimatickým změnám, zbavují zemi přirozeného porostu nebo ničí vodnatá území, když lidé znečišťují vody, zemi, vzduch – všechno jsou to hříchy. Protože zločin proti přírodě je zločinem proti nám samotným i hříchem proti Bohu.“

Zdůrazněme to ještě jednou. Proviňovat se můžeme nejen proti Bohu a vůči bližním, ale také vůči všemu živému, vůči přírodě.

Dodnes by možná ne jeden křesťan tvrdil, že na ostatních živých tvorech nezáleží. Nemají přece duši (tedy aspoň si to myslíme).

Asi se to nedozvíme, ale dost možná byl papež František inspirován i vatikánským biskupem Gianfrancem Girottim, který v roce 2008 píše: „Boha neurážíte, jen když kradete, rouháte se nebo když zatoužíte po sousedově manželce. Boha urážíte i ničením životního prostředí, morálně pochybnými vědeckými pokusy nebo schvalováním manipulací s geny, které mění DNA nebo ničí embrya.“

Myslím, že encykliku není třeba číst bezvýhradně nekriticky. Například v paragrafu 50 se papež opakovaně dotýká citlivého tématu – počtu obyvatel na planetě: „Nerovná distribuce populace a dostupných zdrojů je překážkou rozvoji.“ Není však, domnívám se, vůbec jisté, že „demografický růst je plně kompatibilní s integrálním a solidárním rozvojem“.

Pokud by se naplnily demografické prognózy, bude mít Afrika namísto dnešních 1,2 miliardy lidí téměř dvojnásobek v roce 2050 a čtyři miliardy obyvatel v roce 2100. Nevím, jestli planeta je již dnes přelidněná, ale jsem hluboce přesvědčen, že dnešní počet i předpokládaný nárůst obyvatel např. ve Rwandě dlouhodobě udržitelný není. Navíc, co se

zhroutenými či dlouhodobě nesoběstačnými státy, jako je Somálsko, Eritrea, Egypt, Jemen, Malí a mnoho dalších? Při vší úctě, odvolat se na integrální a solidární rozvoj je hodně obecné.

V paragrafu 82 zmiňuje papež František velmi zásadní věc, se kterou mají mnozí lidé, včetně křesťanů, i dnes problém: „Bylo by chybou myslet si, že další živé bytosti musejí být považovány za pouhé objekty podrobené svévolnému panství člověka.“

Podle českého filozofa Erazima Koháka ztratil novověk vědomí zvířete jako bližního a vytvořil si představu zvířete jako suroviny. Přitom schopnost trpět a cítit bolest (což je společné člověku i zvířatům) je dostatečným důvodem pro ohleduplnost a soucit. Jsme si se zvířaty rovni, i když to neznamená, že jsme stejní (nikdo například netvrdí, že želva by měla mít nárok na univerzitní vzdělání, má však nárok na ohleduplné zacházení).

Papež František v této věci ještě více „tlačí na pilu“, když v paragrafu 83 říká: „Konečným údělem ostatních tvorů nejsme my. Všichni jdou naopak s námi a skrze nás ke společnému cíli, kterým je Bůh. (...) Člověk je povolán přivést všechno tvorstvo k jeho Stvořiteli.“

Je to volání po destrukci současného vztahu k živým tvorům, ke zvířatům, která chápeme jako surovinu. Je to ale kreativní destrukce, může z ní vzejít něco lepšího, dokonalejšího.

Papež František sám dodává: „Ekologická krize je výzvou k hluboké vnitřní konverzi. Povolání střežit Boží dílo je podstatná součást ctnostného života, a nikoli něco volitelného ani nějaký druhotný aspekt křesťanského života.“

Zmíním ještě jednu, dle mého názoru kontroverzní, věc, která dokládá, jak komplikovaný je dnešní svět. V paragrafu 94 cituje František biskupy z Paraguaye: „Každý rolník má přirozené právo vlastnit přiměřený pozemek půdy, kde by mohl postavit svůj dům, pracovat pro obživu rodiny a mít zabezpečenou vlastní existenci.“

To zní hezky, ale připomíná to část první definice udržitelného rozvoje z roku 1987: „Všichni lidé na světě mají právo uspokojovat svoje

potřeby.“ To je tak obecná, vágní formulace, že se s ní nedá nesouhlasit. Nedokážeme však definovat (oprávněné) lidské potřeby a jejich hranice.

Podobné je to s právem každého rolníka vlastnit přiměřený pozemek půdy. Nedá se s tím nesouhlasit, ale jak budeme definovat přiměřený pozemek? A jak toto právo prosadíme? V Latinské Americe by možná pomohla pozemková reforma, ale co přelidněné země jako např. Haiti, kde je příliš mnoho lidí a příliš málo půdy?

Encyklika *Laudato sí* má za sebou první pětiletku života, a přestože vzbudila hodně pozornosti, směřování světa zásadně nezměnila. Nicméně vše má svůj čas zrání a ten nemusí být totožný s naším hektickým životním stylem.

Když před dvěma tisíciletími umíral na kříži Kristus, jevil se jeho život pozorovatelům jako naprosté fiasko. Dnes to vnímáme jinak. Když před 800 lety předčasně umíral naprosto vyčerpaný, většinou lidí nepochopený František, zdálo se, že jeho řeholi hrozí zánik. Kdybychom však dnes mohli spatřit jeho tvář, myslím, že by se usmíval. Viděl by, že naše sestra matka Země není zdaleka všem lhostejná.

Lidové noviny, 6. října 2020

Jak nakrmit hladovějící a nekrást

V září 2015 přijala OSN na svém summitu v rámci tzv. Agendy 2030 „Cíle udržitelného rozvoje“. Je jich celkem sedmnáct, ale pro stručnost zmíníme jenom první dva:

1. Vymýtit chudobu ve všech jejích formách všude na světě.
2. Vymýtit hlad, dosáhnout potravinové bezpečnosti a zlepšení výživy, prosazovat udržitelné zemědělství.

Naplnění těchto a dalších patnácti výzev je cílem k roku 2030. Jsme tedy ve třetině a je jasné, že splnit své vlastní závazky se OSN opět jaksi nepodaří. Opět proto, že od roku 1970 si dává podobné cíle každých deset let.

V roce 2000 byly přijaty tzv. „Rozvojové cíle tisíciletí“, které měly být splněny do roku 2015. Bylo jich osm a první z nich zněl: „Do roku 2015 snížit na polovinu počet lidí, kteří mají příjem nižší než jeden americký dolar na den. Do roku 2015 také snížit na polovinu počet lidí, kteří trpí hladem.“

OSN tehdy byla ve svých formulacích cílů skromnější. Některé z nich se podařilo splnit (především v oblasti vzdělávání a zdravotní péče). První z nich, týkající se hladu a chudoby, však nikoliv.

Bylo tedy třeba stanovit nové, ještě ambicióznější cíle s dostatečně vzdáleným časovým horizontem. Stejně jako v roce 2015, tak i v roce 2030 budeme moci konstatovat, že to OSN myslela dobře, ale dopadlo to jako obvykle. A pravděpodobně přijme další, ještě smělejší cíle k roku 2050, třeba v duchu známého komunistického hesla „každému podle jeho potřeb“.

OSN má velmi omezené možnosti, sama si ani nemůže stanovit vlastní agendu. Vše záleží na dohodě téměř dvou stovek členských států, které sledují a prosazují své zájmy. Výsledky jsou proto dlouhodobě

frustrující a jediným vítězem je slušně placený aparát a různí externí konzultanti.

Tato situace není dlouhodobě udržitelná. V roce 2030 by si proto členské státy mohly místo mnoha dlouhodobých cílů dát jediný – dohodnout se konečně na nějaké rozumné reformě, dát OSN více pravomocí a učinit z ní slušně fungující instituci.

Funkční OSN (nebo nějakou její nástupnickou organizaci) zoufale potřebujeme, protože exponenciálně narůstá počet i intenzita problémů, které jsou řešitelné jen na globální úrovni. Příkladem je právě hlad a extrémní chudoba v nízkopříjmových rozvojových zemích.

Hlad ohrožoval lidi po celou historii, máme písemné doklady o téměř pěti stech velkých hladomorech. V posledních třech desetiletích 20. století se počet hladovějících snížil z jedné miliardy na necelých 800 milionů (především díky tzv. zelené revoluci – používání mechanizace, chemických hnojiv, šlechtění nových odrůd a zavlažování). To byl velký úspěch, když uvážíme, že počet lidí na planetě se za tu dobu zvýšil o 2,5 miliardy.

Od ekonomické krize v roce 2008 však počet hladovějících znovu narostl a pohybuje se kolem jedné miliardy. A pravděpodobně bude hůř.

V důsledku koronavirové krize mají chudí v rozvojových zemích velmi ztížený přístup k základním potravinám, jejichž ceny setrvale rostou. Mezinárodní výzkumný ústav pro potravinovou politiku očekává, že v letošním roce upadne do extrémní chudoby 140 milionů lidí (podle Světové banky se jedná o příjem menší než 1,9 dolaru na osobu a den). Počet chudých a hladových tedy nebude klesat k nule v roce 2030, jak se velkolepě zavázala OSN, nýbrž poroste.

Světová banka už před pandemií odhadovala, že k zajištění základní potravinové bezpečnosti by bylo třeba navýšit výdaje nejméně o sedm miliard dolarů ročně po dobu alespoň deseti let. Jenže kde vzít a nekrást?

Rozvinuté země jsou stále zadluženější a v důsledku pandemie covid 19 očekáváme celosvětovou ekonomickou krizi. Co je ale nejhorší,

i kdyby byl peněz dostatek, politické elity v chudých zemích stejně z nemožní jejich efektivní využití. Uvedeme jenom jeden příklad.

Jemen je blízko východní země zmítaná dlouhodobě občanskou válkou. V letech 1990–2010 dostával Jemen v rámci rozvojové pomoci podporu od nejrůznějších dárců (států i mezinárodních organizací) ve výši půl miliardy dolarů ročně. V roce 2014 to byla jedna miliarda, ale v roce 2018 už osm miliard dolarů. Životní podmínky pro obyčejné lidi se přitom v Jemenu nelepší, spíše naopak.

Počet takovýchto zhroutených nebo téměř zhroutených států setrvale narůstá, především v pásu od západní Afriky až po střední Asii. Posledním žhavým kandidátem je Libanon s nesplacitelným dluhem 90 miliard dolarů a zdevastovaným hlavním městem po nedávné obří explozi chemických hnojiv.

Nikdo neví, co s tím. I kdyby někdo řešení znal, jedna věc je vědět, druhá (a složitější) věc je to prosadit. Zatím se zdá, že se suneme k velkému zlomu, ke změně, která bude spíše revoluční než evoluční. Život půjde dál, jen se hodně změní a málokdo asi tuší, jakým způsobem.

Lidové noviny, 1. září 2020

Naprosto bezpečný svět není

6. srpna 1945 shodili Američané atomovou bombu o síle 15 kilotun TNT (trinitrotoluenu) na japonskou Hirošimu. V mžiku zemřelo 70 tisíc obyvatel a dalších 70 tisíc lidí bylo vážně zraněno. O tři dny později, 9. srpna, zničily Spojené státy druhé město, Nagasaki. Jaderná bomba o síle 21 kilotun TNT zabila 40 tisíc lidí a 25 tisíc jich bylo vážně zraněno. Další tisíce lidí zemřely později, na následky ozáření.

Naplnila se tak obava tehdy již zesnulého japonského admirála Isoroku Jamamota, vrchního velitele japonské lodní flotily, když 7. prosince 1941 napadl Pearl Harbor: „Probudili jsme tygra, který nás zničí.“ Jamamoto znal velmi dobře Spojené státy a uměl si představit, co se stane, až převedou svůj obrovský průmyslový potenciál na válečnou výrobu.

Významnou součástí amerického válečného úsilí byl projekt Manhattan, jehož hlavním cílem bylo získat jadernou zbraň dříve, než se to podaří Hitlerovi. V letech 1942–1946 na projektu pracovalo celkem 225 tisíc lidí a náklady byly obrovské, dvě miliardy dolarů (v dnešních cenách asi 27 miliard dolarů).

Harry S. Truman nastoupil do prezidentského úřadu po smrti Franklina D. Roosevelta 12. dubna 1945. Velmi brzy musel řešit nesmírně těžké dilema: pokračovat v boji s Japonskem konvenčními zbraněmi a nechat zemřít další desetitisíce, možná statisíce svých vojáků, nebo se pokusit konflikt rázně ukončit strašnou, do té doby na bojišti nepoznanou zbraní? Rozhodl se pro druhou možnost a my asi nikdy nebudeme schopni objektivně posoudit, co byla správnější volba.

Všichni slavní vědci, kteří na projektu Manhattan pracovali, z toho měli po svržení atomových bomb na Japonsko dlouhodobé a palčivé morální dilema. Měli svoje schopnosti, energii a čas propůjčit něčemu, co vyústilo v hromadné zabíjení? Všichni až na jednoho.

Edward Teller byl fyzik maďarsko-židovského původu, který utekl před Hitlerem do Británie, pak do Dánska a následně do Spojených států. Byl jednou z klíčových osobností projektu Manhattan a později, počátkem 50. let 20. století, se stal společně se Stanislawem Ulamem otcem vodíkové bomby, která byla 2 500krát silnější než bomba použitá na Hirošimu.

Teller byl na rozdíl od ostatních přesvědčen, že demokratický a svobodný svět potřebuje mít k dispozici mocnou zbraň, která jej svou odstrašující silou ochrání před všemi současnými i budoucími nepřáteli. Ještě jako pětasedmdesátiletý muž podporoval veřejně Reaganovu Strategickou obrannou iniciativu (hvězdné války). Dožil se požehnaného věku 95 let, a pokud je známo, nikdy o svém přesvědčení nepochyboval.

Dnes, 75 let po svržení atomové bomby na Hirošimu, se zdá, že měl Teller pravdu. Žádný nukleární konflikt nevznikl a svět byl uchráněn před další světovou válkou. Na druhou stranu atomový džin byl vypuštěn a to už nikdo nezvrátí. Počet států, které mají nebo budou mít brzy přístup k jaderné bombě, se pomalu, ale jistě rozšiřuje. Z některých případů jsme dlouhodobě velmi nervózní – Severní Korea, Pákistán, Írán, nově má tyto ambice také Saúdská Arábie.

Myslím, že dříve či později bude jaderná energie k válečným či teroristickým účelům zneužita. Jsme na tom podobně jako s pandemií koronaviru. Všichni epidemiologové se obávali, resp. věděli, že dříve nebo později něco přijde, jen nevěděli kdy, kde a v jaké podobě.

V principu je to stejné i se zneužitím jaderné energie. V době kubánské krize v roce 1962 dělily Spojené státy a Sovětský svaz od jaderného konfliktu hodiny, možná minuty. Tehdy jsme měli štěstí.

K vyvolání šoku a paniky však nezbytně nepotřebujeme zbraň hromadného ničení – atomovou bombu, při jejíž explozi dochází k neřízené řetězové reakci jader těžkých prvků. Pokud si seženete radioaktivní materiál (např. vyhořelé palivo z jaderné elektrárny), je možné celkem snadno vyrobit tzv. „špinavou bombu“, která způsobí radioaktivní zamoření třeba v centru města.

Radioaktivní materiál v takovém případě rozmetá klasická trhavina. Nezemře mnoho lidí, ale psychologický efekt bude veliký. Zkusme si jen představit takto radioaktivně dočasně zamořené Václavské náměstí.

Třetí, a jistě zdaleka ne poslední možností zneužití jaderné energie pro válečné či teroristické cíle, je útok na jadernou elektrárnu uneseným dopravním letadlem.

Když 11. září 2001 islámští teroristé uskutečnili svůj zvrácený plán, dvě letadla zničila „dvojčata“ – dva mrakodrapy v centru New Yorku. Další letadlo poškodilo část budovy Pentagonu v Arlingtonu. Uneseno však bylo ještě čtvrté letadlo, se kterým teroristé pravděpodobně mířili na Bílý dům. Díky hrdinství a sebeobětování členů posádky i cestujících nedoletěli a letoun se zřítil do polí u města Shanksville v Pensylvánii.

Málo se ví o tom, že Muhammad Atta, vůdce devatenácti únosců, uvažoval také o útoku na jaderné zařízení, nakonec se však tohoto úmyslu vzdal. Dnes víme, že teoreticky uspět mohl.

Dopravní letadlo je desetkrát těžší, než vojenská stíhačka a má mnohem více paliva. Náraz, následná exploze a obrovská teplota by mohly zásadně poškodit jaderný reaktor a způsobit havárii.

V západních zemích jsme vybudovali blahobytnou společnost a chceme naprostu bezpečný svět. Je to pochopitelné, ale naprostu ne realizovatelné přání. Svět nebude nikdy úplně bezpečný, ať už jde o infekční nemoci, jaderné zbraně nebo jiné globální problémy.

Je proto dobré si v den svržení atomové bomby na Hirošimu připomenout, že jsme před 75 lety vypustili džina z láhve, a být na možné zneužití jaderné energie připraveni. Nevíme kdy, nevíme kde ani jak. Ale jestli k něčemu takovému dojde, bude to jako s pandemií, zemětřesením či vlnou tsunami. Míra naší prozíravosti rozhodne o mnoha životech.

Lidové noviny, 6. srpna 2020

Spojené státy na konci s dechem?

Svět napadl na začátku letošního roku čínský virus, kterým se prozatím nakazilo více než pět milionů lidí a škody jsou těžko vyčíslitelné. Jen víme, že následky pandemie budou obrovské.

Zdá se, že Spojené státy a některé další západní země postihla ještě jiná nákaza, která má potenciál stát se srovnatelně nebezpečnou epidemií. Je to nekonečné vyrovnávání se s minulostí, navíc pod tlakem politické korektnosti.

Kdo prožil část života v mizérii reálného socialismu, jen nevěřicně zírá: zabití George Floyda a následně Raysharda Brookse při policejním zásahu vyvolá obrovskou vlnu protestů, doprovázených ovšem žhářstvím, rabováním a ničením všeho kolem. Lidé, včetně některých komunálních politiků, volají po odebrání finančních prostředků policii. Otřesená policie se neodvážá cokoli udělat, rozrůstá se chaos a anarchie.

Město Minneapolis se chystá postupně zrušit městskou policii a nahradit ji novým systémem civilní bezpečnosti s důrazem na preventivní programy a komunitní výpomoc. Svatá prostoto! Kde se bere ta naivita hraničící s hloupostí? Člověk nemusí být špičkovým prognostikem, aby předpověděl, jak v takovém případě bude vypadat „komunitní výpomoc“ – o pořádek se budou starat soukromé ochranky a domobrana, v některých městských částech převezmou vládu gangy. Nějaký pořádek bude zajisté opět nastolen, ale bude jiný, než na jaký jsme v západních demokraciích zvyklí.

První pokus o nový řád a pořádek realizovali v severoamerickém Seattlu. Ve čtvrti Capitol Hill vyklidila policie svoji stanici a protestující ustanovili „autonomní zónu“ s prohlášením, že „tento prostor je nyní majetkem lidí ze Seattlu“ (to nám, dříve narozeným v postkomunistic-

kých zemích, cosi připomíná). Experiment snad brzy skončí po násilné smrti jednoho z účastníků a zranění dvou dalších.

V mnoha městech, nejen v USA, se ve velkém ničí sochy významných osobností, které se skutečně nebo jen údajně zapletly s otrokářstvím a rasismem. Rozmáhá se totalitní myšlení, které jsme si vždy spojovali s nejtvrďšími diktaturami, nikoliv se zeměmi s několikasetletou demokratickou tradicí: zakazují se či upravují filmy, přepisují starší knihy slavných, již zesnulých spisovatelů, za projev vlastního názoru (a zdravého rozumu) můžete velmi rychle přijít o práci.

Pokud na heslo „Black Lives Matter“ namítnete, že přece na všech životech záleží, koledujete si na některých univerzitách (a nejen tam) o padáka. Naopak, když vyučující tmavé pleti na britské univerzitě v Cambridge napíše, že na životech bělochů nezáleží, škola ji hájí.

Asi je marné se ptát, kde se bere tolik zloby a zášti. Možná nejlépe vystihl takového situace svým osobitým způsobem Ludvík Vaculík: „Každá doba dává lidem příležitost k dobrému i zlému. I teď dostávají příležitost lidé bez kulturního rodokmenu a výchovy. Jsou to lidé nižší rasy. Nemíním rasu tělesnou, ale duchovní. Ti lidé bobtnají svou blbostí navenek, místo aby zráli dovnitř.“ (Naši bastardi. *Lidové noviny*, 18. 7. 2006)

Snad ty orgie agresivní tuposti nebudou trvat dostatečně dlouho, aby mohly ve společnosti na dlouhou dobu zakořenit. Pokud jsou tito lidé ještě schopni a ochotni vnímat jiný názor, nabízím příklady dvou velkých osobností, které snad nebudou zpochybňovat.

Martin Luther King v 60. letech 20. století bojoval za lepší postavení černochů v Americe a jeho nejslavnější řeč je „Mám sen“ (I Have a Dream). Připomeňme si část jeho historického projevu z 28. srpna 1963 u Lincolnova památníku ve Washingtonu:

„Na cestě za svým plnoprávným postavením se sami nesmíme provinít bezprávím. Nesnažme se uhasit naši žízeň po svobodě z pohárů hořkosti a nenávisti...

Sním o tom, že jednoho dne na cihlově červených svazích v Georgii budou moci potomci někdejších otroků usednout jako bratři u jednoho stolu s potomky někdejších otrokářů...

Sním o tom, že moje čtyři děti budou jednoho dne žít v zemi, kde nebudou posuzovány podle barvy kůže, ale podle kvality charakteru. O tom dnes sním!“

Nelson Mandela byl ikonou boje černochů proti apartheidu v Jihoafrické republice. V těžkém žaláři strávil 27 let. Když se apartheid v roce 1994 zhroutil, stačilo mu jen pokynout rukou a země se mohla zmítat v občanské válce a utápět se v krvi. Neudělal to. Z vězení vyšel jako moudrý muž, který vyzýval ke smíření a k vytvoření „duhového národa“, kde je místo pro lidi všech ras a vyznání.

Jihoafrická republika ani po čtvrt století nemá vyhráno, ale i díky Mandelově prozíravosti a velkorysosti je tato země dnes jednoznačně nejrozvinutější z celé subsaharské Afriky.

Najde dnes Amerika i západní Evropa podobné výjimečné muže a ženy, jejichž nezpochybnitelná autorita dokáže umlčet i ty nejhlasitější a nejagresivnější jedince? Uvidíme.

Zatím budme vděčni za ojedinělé, ale o to cennější hlasy „volajícího na poušti“, jako je Muhammad Ali mladší, syn legendárního boxera: „Táta by z toho byl znechucený. Můj otec by řekl, že nejsou nic jiného než ďáblové... Rabují, mlátí lidi v sousedství, ničí policejní stanice a obchody. Jsou to teroristé, terorizují komunitu. Souhlasím s klidnými protesty, ale Black Lives Matter není klidný protest.“

Muhammad Ali starší s námi už čtyři roky není. Ale Afroameričané přece mají mnoho dalších slavných a respektovaných osobností. Jde o to, aby nemlčely.

Lidové noviny, 1. července 2020

Sladký život na dluh

„Demokracie může trvat pouze do té doby, než si voliči uvědomí, že si mohou odhlasovat velkorysé výhody na účet veřejné pokladny. Od tohoto momentu většina volí kandidáty, kteří slíbí nejvíce výhod na účet veřejných financí, což má za následek, že demokracie zkolabuje následkem finanční nezodpovědnosti. Následuje vždy diktatura.“

Tento výrok, připisovaný skotskému spisovateli a historikovi Alexandru Fraserovi Tytlerovi (1747–1813), je dnes aktuálnější než kdy dříve. Před pandemií koronaviru byl státní dluh České republiky 1600 miliard Kč. Podíl mojí pětičlenné rodiny na tomto dluhu tedy činí 800 tisíc Kč. Kdybych ty peníze dlužil někomu blízkému, nervozita mi nedá spát a v noci se budu budit s oroseným čelem. Ale státní dluh je nám všem lhostejný. Je to jen jakési číslo, které je navíc tak veliké, že si jej ani nepředstavíme.

Už před covidem 19, v době báječné ekonomické konjunktury, jsme nedokázali hospodařit lépe než se čtyřicetimiliardovým ročním deficitem. Teď máme po první vlně pandemie (jestli bude nějaká další, nikdo neví) a stali jsme se, co se zadlužování týče, naprosto „odbrzděnými“.

Letošní plánovaný deficit státního rozpočtu narostl nejdříve ze 40 miliard na 100 miliard Kč, pak na 300 miliard, ale ministryně financí už otevřeně hovoří o tom, že schodek bude reálně spíše 500 miliard Kč. A co hůře, v příštích několika letech prý máme také počítat s velmi výraznými deficity v řádu stovek miliard.

Nejsme v tom sami. Do velkých deficitů jdou země dnes mnohem zadluženější, například Itálie. Evropská komise chce členskými zeměmi EU poskytnout na obnovu ekonomik astronomických 750 miliard eur a členské státy by měly tuto částku splácet po roce 2027 po dobu třiceti let. To je ukázkový příklad útěku do budoucnosti před přítom-

ností. Do reality tak ve velkém uvádíme reklamní slogan „žijte dnes, plat'te zítra“.

Politici představitelé na všech úrovních mají nyní extrémně těžkou úlohu jak pomoci zachránit podnikatele, živnostníky i pracovní místa pro zaměstnance. Ale neomezené a bezstarostné zadlužování budoucích generací tou cestou určitě není.

Pokud by někdo mohl zaručit, že po několikaměsíční koronavirové kalamitě nás čekají desetiletí stability a „klidu na práci“, možná by se současné zadlužování dalo ustát (i když utrácení a život na dluh jsou silně návykové). Jenže žádné klidné časy nás nečekají, právě naopak.

Pandemie koronaviru je relativně krátkodobá záležitost. Ale klimatická změna? To je jiná káva. Pravda, změna klimatu je pro mnoho lidí příliš složitá, komplexní a nejistá záležitost. Ale co její dílčí projevy, u nás třeba sucho? V tomto případě už většina z nás rozumí (nebo alespoň tuší), co to může znamenat. A není to jen sucho. Jinde ve světě v důsledku měnícího se klimatu čelí záplavám (např. západní pobřeží Jižní Ameriky), požárům (Austrálie, Indonésie), tajícím ledovcům (Grónsko, horské oblasti) atd.

Jak moc jsme ochotni se zadlužit kvůli boji se suchem? A kolik miliard budou v kompenzacích či dotacích požadovat zemědělci a další dotčené skupiny lidí? Další výzvou je kůrovcová kalamita. Je teď celkem jedno, co byly hlavní spouštěcí faktory (monokultury jehličnanů, kyselé deště, změna klimatu...). Podstatné je, že zejména o smrkové monokultury přijdeme, a než si příroda najde novou rovnováhu (snad i s naší pomocí), potrvá to mnoho desetiletí. Zatím lesohospodáři požadují kompenzace ve výši pěti miliard Kč, ale to jistě zdaleka stačit nebude.

Vláda také „zkušeně“ využila současné krize k tomu, aby protlačila plán, který by se jí za normálních časů podařilo realizovat jen těžko – na stavbu dalšího bloku v jaderné elektrárně Dukovany půjčí ČEZu zhruba 160 miliard korun (podle zkušeností ve světě však náklady na výstavbu vždy výrazně prodraží). Navíc na sebe bere celkem drsné

riziko – po roce 2036 bude stát kupovat od ČEZu elektřinu za stanovené ceny a pak ji bude prodávat na trhu.

Pro ČEZ je to báječný ziskový podnik s nulovým rizikem. Stát na sebe naopak bere rizika, že pokud se výroba nebude vyplácet, bude trvale ve ztrátě. Ale kdo by se tím dnes trápil, když s takovou lehkostí žonglujeme se stovkami miliard?

Dodejme ještě, že ani mezinárodní situace nebude v první polovině 21. století zdaleka klidná. Především v důsledku klimatické změny nebudou zemědělci schopni vyprodukovat dostatek relativně levných potravin. Důsledkem bude jejich zdražování (nejen) v chudých rozvojových zemích.

To spustí (nebo spíše dále prohloubí) vlnu nepokojů, občanských válek a rozšíří se řady fakticky zhroutených, resp. nefunkčních států. To zase bude mít vliv na sílící migraci do Evropy a Severní Ameriky.

V této situaci bude navíc pokračovat permanentní snaha Číny, Ruska a některých islámských zemí (např. Írán, Turecko) destabilizovat Evropu, resp. celou západní civilizaci.

Pokud někoho zajímá, co s tím, mám jedinou poctivou odpověď: „Nevím.“ Ale i když zatím nevíme, jak z této šlamastyky ven, znervóžňuje mne ta neuvěřitelná lehkost zadlužování příštích generací.

Bezprecedentní úspěch západní civilizace byl podle Američana Lawrence E. Harrisona (1932–2015) založen na čtyřech hlavních faktorech: míře sociální důvěry ve společnosti, náročnosti etického systému, výkonu autority (dobrém vládnutí) a zaměření na soustavnou práci, inovace, úspěch a zisk.

Nyní máme jiné modly: bezbřehé zadlužování a neomezenou spotřebu. Uvidíme, kam nás to zavede. Možná je nejvyšší čas začít brát Tytlerovo dvě století staré varování smrtelně vážně.

Lidové noviny, 15. června 2020